

Litterära
spaltenIndivider i
konflikt med
sig själva

Efterkrigstiden är över. Tyskland är enat och 80-talets store dramatiker Botho Strauss närmar sig femtio. I den nya prosabok som just översatts, *Skymma, ljuga, bo*, skapar Strauss knappast några stämningar av hopp och framtidstro. Det nya stortyska riket verkar vara rejält på deks. Ta den här Jörg Helty till exempel. Av hans akademiska karriär blev det inget och han försörjer sig som konsult i byggläsningsbranschen. Emellanåt super han skallen i bitar och det är ungefär så kul han får det.

Hälsningsfras

Han bor inneboende hos ett par han känt från gladare dagar, men de har lyckats bättre så omgätnget är inte längre särskilt glatt. Det inskränker sig till någon hälsningsfras om de råkar stöta samman i hallen.

Stella har inte mycket roligare. Hennes man har fått en tjänst i Texas och lämnat henne med sonen i en lägenhet hon inte har råd med. Hon är lingvist men arbetar med utvärdering av frågeformulär åt hälsovårdsmyndigheterna.

Inga lätta lösningar

Hade Jörg flyttat in hos Stella hade det kanske ordnat sig med boendet, men i Straussland finner människorna inga så lätta lösningar. Ett förhållande inleder de båda men det stupar på alla de hinder som gör det omöjligt att ens se vägen. Och det är lika illa överallt. Goda utbildningar men inga jobb. skymningskänsla, livslögn, bostadsproblem.

Fragmentariserad är världen – vad annat – och vilna är människorna. Allt understruket av textens komposition. *Skymma, ljuga, bo* är ingen roman utan består av bortåt fyrtio avsnitt av varierande längd och med skiftande figurer. Ändå finns en sammanhållande faktor i tonfall och stämningsslag.

Av Botho Strauss har det blivit en kulturkonserver medelålders man som emellanåt luftar sina åsikter i den tyska kulturdebatten. Av Tyskland har det, om man får tro hans fragmentinsamling, blivit ett allt annat än enat land. Här är varje individ en nation i konflikt såväl med omgivningen som med sig själv. Kanske är detta efterkrigstidens skymningsland, kanske är det bara en författare i medelålderskris.

KARL STEINICK

Värderingar har övertagit dygdernas plats i konversationen, men inte deras funktion i samhället. Om detta, och vad det har fått för konsekvenser, skriver historikern Gertrude Himmelfarb i *The De-moralization of Society*. Jan Söderqvist anmäler.

Detta att språket är en levande, och därmed formbar materia har sina sidor; det medför vissa bisarra bieffekter som det kan vara intressant att hålla ett öga på. Ord som bara igår inte bara var användbara i vardagslag utan dessutom försedda med en alldeles speciell och otvetydig värdeledning, kan inte bara förfärande snabbt trivialiseras intill gränsen för meningens yttersta utsläckande utan dessutom konfiskeras och omprogrammeras av de opinionspolisier myndigheterna.

Saklitteratur

Gertrude Himmelfarb
The De-moralization of Society
From Victorian Virtues to
Modern Values
Knopf 1995

Ta exempelvis ett begreppsspar som normal/avvikande. Här har skett en märklig utveckling, något av en rockad. Orden betyder inte längre vad de en gång gjorde, snarare motsatsen, det vill säga: de har i väsentliga avseenden bytt värde och konnotationer med varandra.

Normalisering

Det avvikande beteendet har normaliserats, som den amerikanske senatoren Daniel Patrick Moynihan noterade i en omdiskuterad essä, "Defining Deviancy Down", härom året.

Själva begreppet, föreställningen om avvikande, har relativiserats, att överskrida toleransgränser har i det närmaste blivit tekniskt omöjligt.

De beteendens som tidigare ogillades av ett eller annat skäl är nu inte bara accepterade utan ofta dessutom uttryckligen sanktionerade såsom "alternativa livsstilar" och dylikt. Och samtidigt som det avvikande har normaliserats har det normalt sett normala blivit alltmer avvikande, något som den politiske debattören Charles Krauthammer har uppmärksammat i en essä som ansluter till Moynihans resonemang: "Defining Deviancy Up" (översatt till svenska i Moderna Tider nr 48, 1994).

Patriarkatets förtryck

Den typ av familjebildning som i århundraden har betraktats som normal i betydelsen naturlig, den "borgerliga" kärnfamiljen, ses numera, också i tämligen officiella sammanhang, som ett patriarkatets förtryck i institutionaliserad form, ett onskans drivhus som bakom sin fasad av prydlig-

het döljer ett sataniskt frosseri i övergrepp.

Eller ta begreppet dygd. Det svenska ordet stammar från isländskan och har med duga och duglighet att göra. Engelskans "virtue" är ursprungligen latinets "virtus", det vill säga: mandom, manlig värdighet, dädskraft. Så sent som för hundra år sedan, under den viktoriaiska epoken, var dygden det goda livets och det goda samhällets oundgängliga förutsättning. Detta ord har nu, genom en serie gåtfulla glidningar, kommit att betyda, av alla saker i världen, kvinnors kyskhet.

Att tala om dygd gör man bara inte längre, det är helt enkelt för tontigt. Istället talar vi idag gärna och mycket om värderingar, men det är i själva verket något helt annat. Värderingar har övertagit dygdernas plats i konversationen, men inte deras funktion i samhället. Om detta, och vad det har fått för konsekvenser, skriver historikern Gertrude Himmelfarb i *The De-moralization of Society*, en bok som syftar dels till att korrigera några av de vanligaste missuppfattningarna om det viktoriaanska tänkandet, och dels till att angripa diverse fatala slafsigheter i nutida tänkande.

I Västerlandets begynnelse var de klassiska dygdena de som prisades av Aristoteles: vishet, rättvisa, måttlighet och mod. Dessa kom med tiden att delvis ersättas, delvis kompletteras av de kristna dygdena tro, hopp och gudsfruktan. Och även om hela denna uppställning av dygda blandformer senare undergrävs av den sekulära filosofin under 1600- och 1700-talen rådde i det längsta stor enighet om värdet av dygder som sådana.

De viktoriaanska dygdena – flit, driftighet, renlighet, självförsörjning och patriotism – fick något av ett religiöst skimmer över sig i samband med att religionen gradvis tappade greppet om samhällsmoralen. Poängen med de viktoriaanska dygdena, poängterar Himmelfarb, var inte att alla alltid förkroppsligade dem helt och fullt, utan att så gott som alla såg dem som de ideal mot vilka alla beteenden skulle mätas. Det fanns, helt enkelt, en allmänt omfattad föreställning om det goda och det rätta, och avvikelser betraktades som i varierande grad onda och felaktiga.

Missuppfattning

Det myckna pratet om det viktoriaanska hyckleriet grundar sig på en illasinnad missuppfattning. Om mänsklig bräcklighet och oförmåga att leva upp till högt ställda ideal var man blott alltför medveten; man kunde bara inte se någon anledning att ställa ut sina misslyckanden till offentligt beskådande. Istället gjorde den förtappade viktorianen i regel sitt bästa för att åtminstone bevara skenet utåt som en tribut till principen. Man skulle, kanske med viss fog, ställa sig skeptisk till hur bankrådnare i våra dagar blir media-stjärnor och tablettmissbrukare blir firade bestsellerförfattare.

Sentida vänsterideologer pekar ofta på klassfyllo i det viktoriaanska samhället och hävdar att de

egentliga "dygder" som dolde sig bakom de hycklade var rofferi och grymhet, men då förväxlar man, medvetet eller omedvetet, moralföreställningar med sociala realiteter.

Himmelfarbs diagnos av dagens samhälle som "demoraliserat" i den meningen att det inte längre är meningsfullt att fördöma någons beteende i moraliska termer, är faktiskt mer träffande för Sverige än för hennes eget USA.

Det faktum att de viktoriaanska dygdena, och därtill hörande arbetsetik, omfattades av såväl hantverkare och arbetare som av medelklassen brukar vänstern skriva på det falska medvetandets konto: medelklassen propagerade dygd för att så mycket effektivare kunna suga ut samhällets olycksbarn. Återstår gör då att formulera arbetarklassens dygdiga alternativ till exempelvis renlighet och självförsörjande. Svineri och permanent understödsberoende?

Himmelfarb ägnar åtskillig energi åt avlivande av de talrika myterna om viktorianerna. Istället för att bekräfta den marxistiska tesen om att kapitalismen ofrånkomligen leder till en proletariats totala utarmning, visar en elementär faktakontroll att arbetarklassen snabbt och stadigt fick det bättre ställt under 1800-talet.

Välgörenhet

Den välgörenhet som idkades av välsituerade viktorianer har hänats rejält genom åren: den kunde aldrig lösa problemet med fattigdomen, har man sagt. Detta skulle ingen, enligt Himmelfarb, heller bestrida. Man utgick inom medelklassen heller inte från att fattigdom var ett problem som kunde "lösas", däremot ett som kunde lindras. Och ett som kunde förvärras, bland annat genom att institutionalisera ett beroende av det offentliga och därmed undergräva det individuella initiativet – "pauperizing the poor".

Grundläggande för den viktoriaanska föreställningen om dygd var betonandet av individen, en moralens demokratisering. Det var inte längre förbehållet de rika eller adliga att utöva samhälls-

ral; var och en blev i allt större utsträckning, som en fransk observatör i London noterade, "sin egen konstapel".

En annan fransk observatör, Michel Foucault, skulle senare lära oss att just denna individualisering av samvetet och internalisering av sociala normer i själva verket är ett uttryck för tyranniet i dess mest raffinerade form.

Och det var det tänkande som så småningom ledde fram till Foucault, som tömde begreppet dygd på dess innehåll. Allt relativiserades. Av dygder blev det värderingar, och värderingar, skriver Himmelfarb beklagande, kan vara allt möjligt: "trosuppfattningar, åsikter, attityder, känslor, vanor, konventioner, preferenser, fördomar, till och med idiosynkrasier – vad som helst som någon individ eller grupp råkar värdera, vid vilken tidpunkt som helst, av vilken anledning som helst". Just så.

Men Himmelfarbs diagnos av dagens samhälle som "demoraliserat" i den meningen att det inte längre är meningsfullt att fördöma någons beteende i moraliska termer, är faktiskt mer träffande för Sverige än för hennes eget USA, där det idag råder stenhård moralisk-politisk polarisering i ett otal frågor, alltifrån morgonbön i skolan och svordomar i TV till abort och familj.

Vill inte arbeta

Men i Sverige? Jag skall inte bli mångordig, bara hänvisa till en artikel i senaste numret av den fackliga tidskriften Union. Här sitter en ur fängelset nyligen utsläppt ungdomsbrottsling, far till en dotter som han aldrig träffar och än mindre försörjer, och förklarar för biträddade arbetsmarknadsminister Ulrika Messing varför han såg sig tvungen att hoppa av sitt stadjöb.

Det betalade sig nämligen inte bättre än socialbidraget.

Och så hade han sin stolthet att tänka på: "Stolthet är det enda man haft genom tonåren. Nu måste man vara beredd att sjunka långt ner i dyn och ta vad som helst som bjuds. Det känns nedvärderande."

Det är som om Orwells Storbritannien regerade. Bidragsberoende är stolthet och självförsörjande nedvärderande. Och den socialdemokratiska ministern sitter där och är deltagande! Det är bara att konstatera att inte heller begrepp som socialdemokrati och arbetarrörelse längre har samma innebörd som förr. Den ekonomiska inflationen tycks för tillfället vara under kontroll, men den språkliga, och den moraliska, är galopperande.

JAN SÖDERQVIST

Om incest och förträngda minnen

Vissa har blivit utsatta för incest – andra inte. Somliga ljuger om incest – andra inte. Kan man förtränga smärtsamma minnen och endast med möda få fram dem i luften – naturligtvis. Kan man tro sig minnas det som aldrig har hänt – självklart. Skall det vara så djävla svårt att förstå?

LARS WESTERBERG